

عوامل سیاسی انحراف جامعه از جانشینی امیر المومنین علیه السلام با تاکید بر نهج البلاغه

نام و نام خانودگی^۱

چکیده

یکی از مهم‌ترین مسائل تاریخی اسلام، جریان خلافت بعد از پیامبر (صلی الله علیه و آله) است که به‌رغم انتصاب علی (علیه السلام) به خلافت از سوی رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، جامعه آن روز این مهم را نپذیرفت و زمینه ایجاد دو فرقه بزرگ شیعه و سنی در اسلام فراهم شد. از این جهت به دلیل اهمیت این واقعه مقاله نگاشته شده با موضوع عوامل سیاسی انحراف جامعه از جانشینی امیر المومنین علیه السلام با تاکید بر نهج البلاغه می باشد هدف از نگارش مقاله پرداختن به برخی از عواملی است که سبب شد بحث جانشینی بر حق حضرت علی (علیه السلام) مورد هجمه قرار گیرد و اختلافاتی به وجود آید برخی از این اختلافات عبارت اند از: اختلافات سیاسی پنهان، ترویج تفکرات جاهلی، وجود منافقان در بین مسلمانان از مهم ترین عوامل این اختلاف بوده است که در این مقاله اشاره شده است؛ مقاله نگاشته شده به روش کتابخانه ای و تحلیلی از کتب تاریخی و بیانات مقام معظم رهبری نگاشته شده است.

کلید واژه: انحراف، جامعه، جامعه اسلامی، غدیر،

^۱ دانش آموخته سطح دو حوزه

مقدمه

تاریخ اسلام دارای فراز و نشیب های بسیاری است و یکی از حساسترین آنها خلافت بعد از پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله) است. پیدایش دو گروه مهم «شیعه و سنی» بعد از ارتحال پیامبر وضعیت جامعه اسلامی را تغییر داد.

اکثر مسلمانان بعد از وفات رسول خداصلی الله علیه و آله از نص غدیر اعراض نموده و آن را انکار کرده یا به فراموشی سپردند در حالی که قرآن مردم را به متابعت از آن دعوت کرده بود، و در نتیجه گرفتار مشکلات و مصیبت های فراوانی شدند.

از نظر اهل سنت، ابوبکر، خلیفه اول، تنها خلیفه بر حق است؛ زیرا او افضل مردمان پس از پیامبر (صل الله علیه و آله) بود. دلایل ایشان برای افضلیت ابوبکر نسبت به دیگران، همراهی او با پیامبر (صل الله علیه و آله) در غار و سنّ بالای او بود، اما دلیلی مبنی بر اینکه پیامبر (صل الله علیه و آله) او را به جانشینی خود برگزیده، در اختیار ندارند.

از نظر شیعیان، حضرت علی (علیه السلام) پسرعمو و داماد پیامبر، علاوه بر سوابق شایسته اش در اسلام، به وسیله پیامبر (صل الله علیه و آله) و به دستور خداوند، به جانشینی حضرت محمد (صل الله علیه و آله) برگزیده شد، اما این دستور در سقیفه نادیده گرفته شد و حضرت علی (علیه السلام) از حقی که خداوند برای او تعیین فرموده بود، محروم گردید.

به دلیل اهمیت واقعه غدیر و ضرورت آن در تعیین جانشینی پیامبر و جامعه اسلامی این مقاله به عوامل انحراف این واقعا پرداخته است.

با توجه به بررسی های انجام شده و اهمیت واقعه غدیر کتب و مقالات فراوانی در باب این موضوع نگاشته شده است که برخی از آنها عبارت اند از: مقاله عوامل انحراف از واقعه غدیر خم نوشته مهدی ابراهیمی منتشر شده در نشریه مشکاه، مقاله عوامل نادیده گرفتن غدیر و اجتماع در سقیفه نوشته جلیل تاری منتشر شده در نشریه معرفت، همین طور مقاله عوامل انحراف خلافت و انزوای امام علی علیه السلام نوشته یوسف غلامی منتشر شده در مجله مبلغان، و همین طور کتاب غدیر شناسی و پاسخ به شبهات نوشته علی اصغر رضوانی از جمله این منابع می باشد.

منابع بیان شده به عوامل انحراف از واقعه غدیر اشاره می‌کند که با توجه به روایات و کتب تاریخی می‌باشد اما آنچه که مقاله نگاشته شده را از دیگر منابع بیان شده متمایز می‌کند و نسبت به آنها نوآوری دارد علاوه بر کتب تاریخی به بیانات خود حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه اشاره دارد.

۱: مفهوم شناسی

۱-۱: مفهوم سیاست

مفاد سیاست در معنای لغوی، تدبیر، اصلاح و تربیت است؛ از این رو، در معانی امر و نهی کردن مردم، ریاست کردن، حکم راندن، مصلحت اندیشیدن، کیفر دادن، تربیت و ادب کردن، تمرین دادن حیوانات، به اصلاح چیزی همت گماردن و نگهداری و حراست، به کار رفته است.^۱

مفهوم سیاست از دیدگاه صاحب نظران علم سیاسیت چندان روشن نیست و همه تعریف هایی که از این واژه شده، نسبی است و هر کدام ناظر به یک یا چند بُعد آن است و همین مسئله مفهوم سیاست را در ردیف مفاهیم پیچیده و دشوار قرار داده است. علت پیچیدگی و دشواری آن، یکی فزونی مباحث و موضوعات گوناگونی است که با سیاست پیوند خورده است، و دیگری شمول و فراگیری سیاست نسبت به همه افراد و گروههای جامعه بشری است. بدیهی است موضوع مطالعه و پژوهش هر اندازه گسترده و اجزاء و آحاد گوناگون آن، پراکنده و ناهمگون باشد، ارائه تعریف جامع و فراگیر نسبت به همه مصادیق آن، دشوارتر خواهد بود.^۲

سیاست در معنای خاص، همان هنر راهبری یک دولت و در معنای عام، هر نوع روش اداره یا بهبود امور شخصی یا اجتماعی است.^۳

سیاست به معنا و مفهوم خاص، عبارت است از: «تدبیر و چاره‌جویی در اداره کشور، برای حفظ حاکمیت در دو مرحله امنیت داخلی و استقلال خارجی»^۴. سیاست به مفهوم عام، عبارت است از «هر گونه تصمیم‌گیری، خط مشی، طرح و برنامه داشتن برای اداره یا بهکرد امور اجتماعی و فردی و هدایت آنان به سوی اهداف از پیش تعیین شده»^۵.

^۱ ابن منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۱۰۸

^۲ ابوالحمد، مبانی سیاست ج ۱، ص ۶-۷.

^۳ آقا بخشی، افشاری راد، فرهنگ علوم سیاسی، ص ۵۰

^۴ دارابکلایی، نگرشی بر فلسفه سیاسی اسلام، ص ۲۱

^۵ همان، ص ۱۹

سیاست به این معنا؛ عام و هر نوع خطمشی را شامل می‌شود که انسان را به مقصود سیاسی‌اش هدایت می‌کند. به نظر می‌رسد این تعریف از سیاست با عقیده حکیمان پیشین که حکمت عملی را شامل هر نوع تدبیر برای رسیدن به مقصود و سعادت می‌دانستند، سازگاری دارد.^۱

۱-۲: مفهوم انحراف

انحراف در لغت به معنای میل کردن و برگشتن و کج رفتن است.^۲ همین طور به معنای کناره گرفتن^۳، روی گردان شدن^۴، عدول کردن از چیزی^۵ است و ازجمله‌ای که مترادف با معنای انحراف است، کلمه «زَیغ» است که در قرآن به معنای انحراف از حق به واسطه قلب و چشم آمده است.^۶

انحراف از منظرهای چندی تعریف شده است؛ بعضی از منظر حقوقی بدان نگریسته و آن را این گونه تعریف کرده‌اند: «عملی که به وسیله قانون منع شده و مرتکب آن طبق قانون کیفر می‌بیند»^۷.

این کلمه، پسوندهای گوناگون می‌پذیرد که در معنای آن تفاوت زیادی حاصل نمی‌شود: انحراف اخلاقی، از اصول اخلاقی دست کشیدن و کارهای ناشایست کردن، انحراف از دین، ارتداد و برگشتن از دین، انحراف فکری، کژی اندیشه، کجی اندیشه^۸.

در اصطلاح علوم اجتماعی «انحراف» این گونه تعریف گردیده است: انحراف رفتاری است مغایر با معیارهای پذیرفته یا انتظار اجتماعی گروه یا جامعه ای خاص. این تعریف رفتارهای بسیار گوناگون نظیر تقلب، ارتشا، جنایت، اعتیاد، انحراف های جنسی و... را دربر می‌گیرد.^۹

۱-۳: مفهوم جامعه

^۱ فارابی، احصاء العلوم، ص ۱۹۸؛ فارابی، السیاسة المدنیة، ص ۱۲۸

^۲ صاحب بن عباد، المحيط فی اللغة، ج ۳، ص ۸۲

^۳ معلوف، منجد الطلاب، ص ۹۳

^۴ مهیار، فرهنگ ابجدی، ص ۱۴۳

^۵ ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۴۳

^۶ قرشی، قاموس قرآن، ج ۳، ص ۱۹۴ - ۱۹۵،

^۷ شیخاوندی، جامعه شناسی انحرافات، ص ۴۸،

^۸ دهخدا، لغت نامه، ج ۲، ص ۲۹۸۹.

^۹ ساروخانی، دائرة المعارف علوم اجتماعی، ج ۱، ص ۲۵۰.

بود و عبدالله بن ابی (رئیس منافقان) رسوا گشت، پسر عبدالله بن ابی از پیامبر خواست تا خودش، پدرش را به هلاکت برساند. وی گفت: نمی‌خواهم دیگری او را به قتل برساند، تا من کینه او را در دل بگیرم.^۱

اما یکی از برنامه‌های منافقین برای رسیدن به هدف خود، ایجاد زمینه برای باور مردم بود، به صورتی که ابتدا با جعل حدیث از پیامبر (صل الله علیه و آله) شایعه کردند که پیامبر (صل الله علیه و آله) فرموده است نبوت و خلافت در یک جا جمع نمی‌شود و خداوند نصیب ما اهل بیت را در آخرت قرار داده است؛^۲ با این شعار، پایه‌های خلافت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) را سست کردند. حالا هر گروهی به این باور رسیده بود که خلافت به هیچ گروه خاصی تعلق ندارد و این باور و تحریک بعضی از منافقین انصار که در جلسه‌های توطئه چینی مأمور به این تحریک شده بودند، مانند عویم بن ساعده، اسید بن خضیر، بشیر بن سعد خزرجی، باعث شد انصار که به حق نقش بسزایی در شکل‌گیری و رشد حکومت اسلامی داشتند، مدعی این خلافت شوند و بدون اینکه متوجه باشند، بازیچه توطئه‌های منافقین شدند و سقیفه را بر پا کردند. اگر با دقت به سقیفه توجه شود، این نکته حائز اهمیت به دست می‌آید که در تمام جریان سقیفه، بحث و گفتگو پیرامون لیاقت و برتری انصار نسبت به دیگر گروه‌ها بود. اگرچه سعد بن عبادۀ به عنوان نامزد رهبری و خلیفه معرفی شد، اما هیچ بیعتی واقع نشد. وقتی جلسه خوب آماده شد، عوامل منافق انصاری، عمر را که منتظر ایشان بود، خبر کردند.^۳

او هم مخفیانه ابوبکر و ابوعبیده جراح را خبردار کرد و وارد سقیفه و داخل بحث و گفتگوی ایشان شدند. در تاریخ، این نکته به صورت واضح مطرح است که کم‌کم صحبت انصار برای خلافت رو به سوی حضرت علی (علیه السلام) می‌رود: «إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَوْصَى إِلَيَّ عَلِيٌّ (ع): (در سقیفه) مردم می‌گفتند: رسول خدا (صل الله علیه و آله) ما را به خلافت علی (علیه السلام) وصیت فرموده است»^۴.

منافقین با توطئه‌های پی‌درپی در سایه میثاقی به نام صحیفه ملعونه، به هدف خود که همانا عزل علی (علیه السلام) از خلافت و غصب این جایگاه از سوی اصحاب صحیفه بود، نائل آمدند و با اجماع

^۱ الجوهري، السقيفة و فدك، تقديم، ص ۵۲ و ۷۰.

^۲ هلالی، أسرار آل محمد (عليهم السلام)، ج ۲، ص ۶۳۶

^۳ طبری، تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۰۶

^۴ جوهري، السقيفة و فدك، ص ۵۲

منافقین، ابوبکر را بر مسند خلافت نشاندند؛ خلافتی که با کودتا و به پشتوانهٔ چهارهزار نیروی تحت فرمان اشراف منافقین حاصل شد. سرتاسر مدینه در خفقان بود. جنازهٔ پیامبر (صل الله علیه و آله) از دوشنبه تا چهارشنبه روی زمین بود و مدعیان خلافت مشغول استحکام پایه‌های قدرت و گرفتن بیعت از مردم بودند. حضرت علی (علیه السلام) همراه بنی‌هاشم بدن پیامبر (صل الله علیه و آله) را تجهیز کردند و بعد از دو روز و پس از زیارت مسلمانان و نماز بر پیکر پیامبر (صل الله علیه و آله)، آن حضرت را به خاک سپردند.

نتیجه

واقعه غدیر خُم و نصب حضرت علی(ع) در روز غدیر خم، نه تنها از جانب بسیاری از مورّخین و محدّثین نقل و مورد تأیید واقع شده است، بلکه بحث جانشینی آن حضرت قبل از انتصاب ایشان قبل از غدیر نیز مطرح بوده است و پیامبر اکرم به صراحت حضرت علی (علیه السلام) را یاور و جانشین پس از خود معرفی می نمود؛ اما عوامل انحراف از غدیر و غصب جانشینی ایشان امری از پیش تعیین شده بود بلکه برخی با سیاست های پنهان و با استفاده از جاهلیت های قومی و قبیله ای و به دلیل دشمنی با پیامبر و نفاق بین مسلمانان در نتیجه توانستند نفاق ایجاد نموده و جانشینی را از ایشان غصب نمایند.

منابع

قرآن کریم

- ۱) آقا بخشی، علی اکبر، افشاری راد، مینو، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، چاپار، ۱۳۸۷ ه ش
- ۲) آیینہ وند، صادق، تاریخ سیاسی اسلام، قم، دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها)، ۱۳۸۴ ه ش
- ۳) ابن منظور، محمد ابن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار الصادر، ۱۴۱۴ ه ق
- ۴) ابن ابی حدید، عبد الحمید، شرح نهج البلاغه، قم، مکتب ایت الله مرعشی نجفی، بی تا
- ۵) ابوالحمد، عبد الحمید، مبانی سیاست، تهران، توس، ۱۳۸۴ ه ش
- ۶) ابن سعد، الطبقات الکبری، بیروت، دار صادر، بی تا
- ۷) ابن هشام، عبد الملک، السیره النبویه، بیروت، دار المعرفة، بی تا
- ۸) امینی، عبد الحسین، الغدیر، تهران، کتابخانه بزرگ اسلامی، ۱۳۷۰ ه ش
- ۹) بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ ه ق
- ۱۰) جوهری، ابوبکر، السقیفه و فدک، محمد هادی امینی، لبنان، بیروت، شرکة الکتبی للطباعة و النشر، ۱۴۱۳ ه ق
- ۱۱) دارابکلایی، اسماعیل، نگرشی بر فلسفه سیاسی اسلام، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۸ ه ش
- ۱۲) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، ۱۳۷۱ ه ش.
- ۱۳) دینوری، ابن قتیبه، الامامة و السیاسة، بیروت، دار الأضواء، ۱۴۱۰ ه ق
- ۱۴) دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، قم، مشهور، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه ش
- ۱۵) رشید رضا، محمد، المنار، بی جا، الهیئة المصریة العامة للکتاب، ۱۹۹۰ م
- ۱۶) رضوانی، علی اصغر، غدیر شناسی و پاسخ به شبهات، قم، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۶ ه ش
- ۱۷) رضایی اصفهانی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، قم، پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، بی تا
- ۱۸) رژی بلاشر، تاریخ ادبیات عرب، آذر نوش، آذر تاش، تهران، موسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۶۱ ه ش
- ۱۹) ساروخانی، باقر، دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران، کیهان، ۱۳۸۰ ه ش
- ۲۰) شیخاوندی، داور، جامعه شناسی انحرافات، تهران، شرکت نشر قطره، ۱۳۸۶ ه ش

۲۱) شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، صالح، صبحی، قم، هجرت، چاپ اول، ۱۴۱۴

ه ق

۲۲) شهیدی، جعفر، ترجمه نهج البلاغه، قم، شریف رضی، ۱۳۹۰ ه ش

۲۳) صاحب بن عباد، اسماعیل، المحيط فی اللغة، بیروت، عالم الکتب، بی تا

۲۴) صدر حاج سید جوادی، احمد، دایره المعارف تشیع، تهران، سعید محبی، ۱۳۷۵ ه ش

۲۵) طبری، محمد بن جریر، تاریخ الطبری، بیروت، مؤسسه عزالدین، بی تا

۲۶) فارابی، ابو نصر، احصاء العلوم، لبنان، دار و مکتبه الهلال، بی تا

۲۷) _____، السیاسه المدنیه، بیروت، بی نا، بی تا

۲۸) فیومی، احمد؛ المصباح المنیر، قم، انتشارات هجرت، چاپ دوم، ۱۴۱۴ ق

۲۹) قرشی، سید علی اکبر؛ قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ هشتم، ۱۳۷۸ ه ش.

۳۰) کوئن، بورس، مبانی جامعه‌شناسی، غلام‌علی توسلی، تهران، سمت، ۱۳۸۳ ه ش

۳۱) معلوف، لوئیس، المنجد، قم، ذوی القربی، ۱۳۸۰ ه ش

۳۲) مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی الفبایی عربی - فارسی، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵ ه ش

۳۳) مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶ ه ش

۳۴) _____، پیام امیر المومنین، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ ه ش

۳۵) مفید، محمد بن محمد، الارشاد، خراسانی، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، ۱۳۸۰ ش.

۳۶) هلالی، سلیم بن قیس، أسرار آل محمد (علیهم‌السلام)، محمدباقر انصاری زنجانی خویینی.

قم، منشورات دلیل ما، ۱۴۱۶ ه ق

۳۷) یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب تاریخ یعقوبی، قم، مؤسسه و نشر فرهنگ اهل بیت (علیهم

السلام)، بی تا

۳۸) سایت بیان رهبری <https://farsi.khamenei.ir/>